1-11-19 ambt in kerk en staat

De twee personen van de ambtsdrager

Inleiding

Wie zich bereid verklaart het ministersambt op zich te nemen, krijgt 24 uren om zich te ontdoen van al zijn functies, ambten, nevenfuncties en andere werkzaamheden. Het is één van de weinige aantrekkelijkheden van het ministerschap. Men heeft doorgaans meer nevenfuncties dan men werkelijk kan vervullen, maar kan geen excuus vinden of beter gezegd de moed verzamelen, om er een aantal neer te leggen. Dus niets lucht zo op als de verplichting om ze allemaal neer te leggen; hoezeer dat ook werkelijk aan het hart kan gaan. En er is niemand die bij die mededeling zegt: had dan anders gekozen, waarom moet je zo nodig. Wat dat betreft heeft het ministersambt nog een zekere uitstraling en gezag; niet veel en het houdt ook snel op wanneer je eenmaal minister bent.

Ik heb in die situatie tegenover de beoogd minister-president wel een voorbehoud gemaakt met betrekking tot kerkelijke ambten. Die gingen de staat niets aan gegeven de scheiding van kerk en staat. Ik heb overigens de eerstkomende zondag, nog voor mijn aantreden, wel het ambt van ouderling neergelegd. Niet omdat de staat dit verlangde, maar omdat men in het ministersambt dingen zou moeten doen of besluiten die de kerk in opspraak konden brengen. Bovendien heb je als minister binnen de kortste keren werkelijk geen moment meer over om ook nog maar wat anders te doen en doe je de kerk te kort.

U zult begrijpen dat ik mij wat ongemakkelijk voelde bij het verzoek van uw bestuur om in een kring van theologen te spreken over het publieke ambt vanwege de mogelijke parallellie van vraagstukken rond publiek en kerkelijk ambt. Gesproken werd van: crisis rond het ambt in de kerk. Zijn ambten wezenlijk voor kerk en staat en wat is dan het wezenlijke daarvan? Ik weet het echt ook niet allemaal, maar de vraag lag er en dus sta ik hier.

Gelijke term is nog niet gelijk begrip

In kerk en staat gebruiken we inderdaad hetzelfde begrip: ambt, met dien verstande dat men in de kerk in het ambt staat en in de staat het ambt bekleedt. Kerk en staat kennen ook beide het ambt van minister: verbum divini minister. Toch moet men zich er voor hoeden om bij gelijkheid van woord ook gelijkheid van betekenis aan te nemen.

De taal kent veel woorden die dagelijks door iedereen gebruikt worden, zonder dat men precies weet wat ze betekenen en wat de ander ermee bedoeld. Begrippen waar een groot aantal uiteenlopende invullingen aan gegeven kunnen worden. Die zijn ook bij uitstek in trek in het publiek debat. Neem begrippen als democratie, democratisch, rechtsstaat, verantwoordelijkheid, enz.. Iedereen gebruikt ze, maar bedoeld er vaak wat anders mee. Dat is ook niet verkeerd. In het publiek debat -en al helemaal in de politiek- moet men bij alle verschil in overtuiging, belang, uitgangspunt toch tot elkaar zien te komen. Dan kan je maar beter begrippen gebruiken waar ieder het zijne bij kan denken; anders kom je zelfs niet tot een gesprek. Leidt het gesprek tot samenwerking dan kun je uiteraard maar beter wel van elkaar weten waar men het over eens is; maar ook dan is al te grote precisie vaak fnuikend. Politiek en samenleven is geen wetenschappelijk discours, maar de inzet om ondanks verschillen tot elkaar te komen.

In de kerk is dat anders. Daar is uitgangspunt dat men één is en het met elkaar eens moet zijn. Daarom vechten we elkaar soms de kerk uit over woorden en betekenissen, en nemen

elkaar graag de maat daarover. En dat is al heel vroeg begonnen; zie het debat over de goddelijkheid van Christus. Protestanten hebben dat niet minder. Protestantisme is de vrucht van Schriftuitleg en boekdrukkunst; buiten de Schrift geen gezag, alles staat zwart op wit gedrukt en ieder kan het zelf lezen en uitleggen. De Katholieke kerk waar we uit voort zijn gekomen, dateerde van voor de boekdrukkunst; uit een tijd dat nog vrijwel niemand kon lezen en men het woord op gezag moest aannemen op basis van het gesproken woord, overgeleverde verhalen en beelden die de boodschap overbrachten. Dan komt het niet aan op het detail of de harde lijn, maar op de kleur, de toon en het beeld.

Het leek mij goed u op de functie van dubbelzinnige begrippen te wijzen, alvorens we ons op goed Protestantse wijze opmaken om elkaar over woorden en begrippen de maat te nemen.

Een containerbegrip

Het begrip ambt leent zich daar goed voor. Het is een containerbegrip. De Nederlandse encyclopedie.nl telt maar liefst 24 verschillende betekenissen, variërend van: ambacht, bediening, beroep, betrekking, dienst, dienstbetrekking, functie, Heerlijkheid, maatschappelijke werkkring, openbare functie, overheidsdienst, plaats, positie, professie en rechtsgebied. Het woord zou Keltische van oorsprong zijn en via het Germaans onze taal zijn binnengekomen. Ambt en ambacht waren aanvankelijk hetzelfde woord met de dubbele betekenis van dienst/ bediening, en rechtsgebied/openbaar lichaam. We kennen het nog in Oldambt in Oost-Nederland en Veurne-ambacht in Vlaanderen.

Als aanduiding voor werkzaamheden is er splitsing ontstaan; ambacht is de aanduiding geworden van niet-industriële professionele bedrijvigheid en ambt de aanduiding voor hogere betrekkingen. Bij een ambacht bepaalt de vaardigheid het ambacht; bij een ambt bepaalt het ambt de vaardigheid. Het begrip ambt is daarbij steeds meer aanduiding geworden van publieke en kerkelijk functies; professionele werkzaamheden in de particuliere sfeer worden doorgaans beroep genoemd. Binnen de publieke sfeer is er dan nog weer een nader onderscheid tussen het ambt, de ambtsdrager en de ambtenaren. Het ambt is de functie die bepaalde taken, verantwoordelijkheden en publiekrechtelijke bevoegdheden met zich mee brengt. De ambtsdrager is degene die het ambt bekleedt, en de ambtenaren zijn degenen die het werk doen. Ambtsdragers kunnen ambtenaar zijn; ministers worden in openbare dienst aangesteld. Kamerleden zijn echter ambtsdrager, maar geen ambtenaar; zij worden in het ambt verkozen.

Het begrip ambt wordt, als gezegd, ook in de kerk gebruikt, maar het is niet een specifiek kerkelijk begrip. ‘Het zegt, noch in zijn literaire herkomst noch in zijn gebruik in vroeger of later tijd, iets wat speciaal dienen kan om de betekenis en taak en plaats van het ambt in Gods kerk, en in het algemeen in zijn dienst te verklaren’; aldus de christelijke encyclopedie. In de Statenvertaling komt de term op slechts vijf plaatsen voor en daar worden ze tegenwoordig met dienst vertaald. Op de enige plaats waar in de nieuwe vertaling de term ambt nog voorkwam (1 Tim. 3:1) is het in de jongste vertaling ook alweer verdwenen.

In de Institutie van Calvijn en de vroege Gereformeerde belijdenisgeschriften komt de term ambt alleen voor als aanduiding van de onderscheiden taken; voor het overige wordt gesproken van dienaren als het gaat om de ambtsdragers.

Gemeenschappelijke oorsprong

Die associatie van het begrip ambt en ambtenaar met dienaar -minister- heeft overigens het gebruik daarvan in ons land geremd. Ambtenaren waren de dienaren van de Kroon en wij

waren een Republiek; wij werden bestuurd door colleges die hadden hooguit een raadspensionaris; iemand die een vast inkomen van de Raad genoot. We hadden wel ambten, maar die werden door regenten bekleedt; wij regeerden onszelf. Pas in 1815 duikt het begrip minister op in de Grondwet. De Belgen stonden daarop. De grondwet van 1814 kende slechts de Raad van State en de vice-president als secretaris van staat, die wilde meer in oude lijn doorgaan..

Die weerstand tegen de term ambtenaar was wel opmerkelijk want het concept is vrucht van republikeins denken in de Griekse stads-democratie en de Romeinse Republiek. Fundamenteel voor het concept is dat de politieke gemeenschap wordt gezien als zelfstandige entiteit die onderscheiden is van de persoon van wie gezag en bevoegdheden daarvan uitoefenen. Dat idee ontstond pas na het verdwijnen van de monarchie, toen de Polis en de Res Publica als zelfstandige publieke entiteit ontstonden. Toen werd het nodig om voor de uitoefening van publieke taken en de behartiging van publieke belangen vaste ambten en functies te scheppen, waarin men werd verkozen en die de tijdelijke drager daarvan bevoegdheid en gezag verleenden. Een ambtelijk apparaat was er maar zeer beperkt. Ambtsdragers voorzagen zelf door middel van hun slaven in de werkzaamheden; de staat verschafte lictoren en de archieven -het tabularium- had publieke slaven.

Het concept van de politieke corporatie als zelfstandige, seculiere ‘persoonlijkheid’ die door daartoe aangewezen personen regeert, is wezenlijk voor het begrip van ambten. Elders in de oudheid was dat onbekend. Regeringsgezag kwam toe aan een natuurlijk persoon op grond van goddelijke aanwijzing of verovering. Als er al ambten waren, waren die afgeleid van persoonlijke dienstbaarheid aan de vorst; denk aan de schenker en de bakker bij Jozef. Regeringsgezag en religieus gezag waren daarbij niet onderscheiden, zodat de ambten ook veelal door priesters werden uitgeoefend. Een vermenging waar ook Alexander de Grote in Shiwa op terugvalt als hij zich opmaakt een wereldrijk te veroveren, en die ook herleeft in de Romeinse Keizertijd rond de persoon van de keizer. Publieke zaak, religie en de persoon van de keizer raken zo geleidelijk weer vermengd. Dat verandert niet met de bekering van Constantijn; die trad op als hoofd der kerk, riep concilies samen en zat deze als bisschop voor. Kerkelijke organisatie en bestuurlijke organisatie vallen verregaand samen.

Gescheiden ontwikkeling

Na de Romeinen is de ontwikkeling van het ambt in kerk en staat uiteen gaan lopen. Het onderscheid tussen publieke zaak en persoonlijk vermogen van regeerders was wezensvreemd aan het denken van de volken die hier kwamen. Overheidsgezag was deelbaar, overdraagbaar en erfelijk als deel van het persoonlijk vermogen van de vorst. Bestuur was lokaal en het gezag over veroverde gebieden werd verdeeld over personen die door persoonlijke, later feodale betrekkingen met de vorst verbonden waren.

Binnen één gemeenschap bleef het onderscheid tussen omvattende gemeenschap en de personen die daarbinnen het gezag uitoefenen wel springlevend, te weten binnen de kerk. De kerk als lichaam van Christus en apostelen, diakenen en opzichters als functionarissen worden vanaf het begin genoemd. Of dat vanaf het begin als ambt gezien werd weet ik niet. Maar zeker vanaf Tertullianus wordt de kerk steeds meer ook als rechtspersoon naar Romeins recht gezien en worden de diensten daarbinnen ook als ambt ervaren. Nadat kerk en staat onder Constantijn zijn gaan samenlopen, kwamen juridisering van het kerkbestuur en de vermenigvuldiging van functies daarbinnen in een stroomversnelling.

Na de kerstening van de Germanen raken publieke zaak, overheidsgezag en religie ook in Europa weer meer verweven. Weliswaar was het niet de bedoeling van Karel de Grote dat de paus hem op kerstavond 800 de keizerskroon opzette; hij wilde het zelf doen en deed het wat later in Aken zelf nog eens over. Maar de toon was gezet. Bovendien schakelde hij kerkelijke ambtsdragers intensief in bij het overheidsbestuur. Hij moest wel, want alleen daar bestond nog kennis van lezen en schrijven die nodig waren voor het overheidsbestuur. Kerkelijke functies waarin men aanvankelijk vaak verkozen werd, worden zeker vanaf Karel de Grote steeds vaker een benoeming. Alleen in de kloosters bleef het verkiezing. Dat betekent niet dat de kerk de overheid ging beheersen. Het omgekeerde was het geval. Tot de hervorming van Gregorius VII. De investituurstrijd was geen machtsgreep van de kerk maar veeleer de emancipatie daarvan uit de greep van de overheid. De kerk herwon daarbij greep op benoemingen, maar het bleven benoemingen, zij het pauselijke. Alleen het celibaat voorkwam dat die functies niet ook erfelijk werden.

Tegenhanger daarvan was dat geleidelijk ook het seculier denken over overheid en overheidsgezag herleefde. Koningen en prinsen emanciperen zich wat overheidsbestuur betreft, op hun beurt van het kerkelijk personeel. Er ontstaat een eigen bestuurspersoneel de ministeriales, de dienstbaren, liefst van niet-adellijke herkomst zodat hun positie afhankelijker is van de vorst. In het denken ontstaat geleidelijk een onderscheid tussen de natuurlijke persoon van de vorst en zijn publieke persoon, dat in onze dagen voortleeft in het: de koning is dood, leve de Koning. Overheidsgezag blijft in die visie van God gegeven; het concept van de staat als eigensoortige, zelfstandige entiteit komt daarom niet voor; het gaat om de persoon van de vorst die twee kanten heeft.

Enige uitzondering was keizer Frederik II. Als koning van Sicilië en Apulië stelt hij in 1231 het eerste ambtenarenreglement vast. Christenen, moslims en joden zijn gelijkelijk benoembaar in overheidsdienst en hebben recht op honorering en oudedagvoorziening. Tegelijk zijn zij onderworpen aan een uitgebreid controlesysteem en bijzondere gehoorzaamheidsplichten. Frederik bouwde voort op de bestuurlijke nalatenschap van de Normandische vorsten in Zuid-Italië. Hij was zijn tijd zo ver vooruit dat hij de stupor mundi -verbazing der wereld- genoemd werd en door de paus in de ban werd gedaan. Voor het eerst na de kerstening werd overheidsbestuur als ambtenarenstaat gedacht. Na Frederik verdween dat concept 5 eeuwen lang, tot de volgende Frederik II, Frederik de Grote van Pruisen.

In de Renaissance herleeft het idee van de politieke gemeenschap als zelfstandige seculiere entiteit, met een eigen handelingsethiek. Dat is Machiavelli, maar vooral ook Hobbes. De laatste ontwikkelt het concept van de staat als het publieke lichaam van de gemeenschap. Dat blijft echter verweven met de persoon van de vorst. Interessant is echter dat hij in Leviathan een hoofdstuk wijdt hij aan ‘Public Ministers’ -de openbare dienaren. Die worden scherp onderscheiden van de hofhouding, zoals kamerheren, lakeien, enz. Zij zijn belast met de behartiging van algemene of specifieke taken en hebben daarbij, evenals de vorst, een dubbele persoonlijkheid, de natuurlijke en de publieke. Zo herleven concepten uit de oudheid in een nieuwe vorm en groeit geleidelijk de publiekrechtelijke persoon van de ambtsdrager, zoals wij die nu nog kennen.

Modern begrip van publiek ambt en ambtenaar

Het moderne begrip van het publiek ambt en ambtsdrager is in de 19^{e} eeuw ontstaan als onderdeel van het concept van de rechtsstaat. De staatstaak en de daarbij behorende bevoegdheden worden uitgeoefend door ambtsdragers die onderscheiden ambten bekleden

en daar de bevoegdheid aan ontlenen om overheidsmacht over burgers uit te oefenen. In de rechtsstaat worden we niet door personen maar door de wet en ambten geregeerd. De persoon van de ambtsdrager, zijn voorkeuren, persoonlijke keuzen en belangen gaan schuil achter het ambt. Eén van de venijnigste vragen die een Minister gesteld kan worden nadat hij een pijnlijke beslissing heeft toegelicht, is wat hij er als persoon van denkt. Daar een eerlijk antwoord op geven is doorgaans niet goed. Er past maar één antwoord: dat de Kamer daar niet in is geïnteresseerd en de minister er niet staat als persoon.

In het verlengde van dat concept van ambt is ook het concept van het ambtelijk apparaat en van overheidsambtenaren ontwikkelt. De vele ambtenaren die de uitvoering van het beleid op rechtmatige, uniforme en neutrale wijze waarborgen, zoals Weber dat idealiseerde. Het zijn geen ambtsdragers; zij oefenen niet zelfstandig bevoegdheden uit, maar delen wel mede in de tweede persoonlijkheid van het ambt. Wellicht meer nog dan de ambtsdragers die veelal worden meegezogen in de politieke dynamiek van het moment, zijn de ambtenaren en het ambtenarenapparaat de verpersoonlijking geworden van de rechtsstaat; rechtmatig, gelijk en zonder aanzien des persoons.

Voortgaande ontwikkeling

Maar daarmee zijn ambt en ambtenaar nog geen vaststaande begrippen; ze zijn voortdurend in ontwikkeling in wisselwerking met ons begrip van overheid, staat en recht. De ambtenaar is inmiddels arbeidsrechtelijk een gewoon werknemer geworden. Beleid wordt gedecentraliseerd om rekening te houden met lokale omstandigheden en beleid moet ´op maat zijn´ en rekening houden met persoonlijke omstandigheden en de concrete situatie. Van ambtsdragers wordt verlangd dat zij luisteren naar ´de mensen´ of ´het volk´ en in die context is luisteren niet ´horen´ maar ´doen´ wat er gevraagd wordt.

Het zijn symptomen van een veranderend beeld/verwachtingspatroon rond overheid en ambten. Daarbij komt de ´tweede persoon´, de ambtelijke steeds meer in het gedrang. Dat is al lang aan de gang. In de jaren zestig klonk al dat gezag zich moet bewijzen, terwijl essentie van het ambt is dat gezag gegeven wordt. In een wereld van media gaat dat nog sneller. We willen wel door de wet en ambtenaren geregeerd worden, maar we zijn alleen in mensen van vlees en bloed geïnteresseerd. Het klinkt geweldig; we zijn toch democratisch. Maar dan zullen verschijnselen zoals in Den Haag rond twee wethouders, geen uitzondering meer zijn en het vertrouwen in overheid, ambtsdragers en ambtenaren neemt met dat alles niet toe. In ´Anmerkungen zu Hitler´ beschrijft Haffner hoe Hitler door de instituten van staat geheel op zijn persoon te betrekken, de staat vernietigde zodat deze met zijn persoon ook verdween.

Twee ´civitates´

Deze schets van de ontwikkeling van het begrip publiek ambt maakt hopelijk duidelijk dat de betekenis daarvan niet ‘in beton is gegoten’. Wezenlijk is de notie van de staat als zelfstandige entiteit die door middel van ambten handelt in het maatschappelijk verkeer. Niet minder wezenlijk is het onderscheid tussen natuurlijke en ambtelijke persoon. Niet de persoon draagt het ambt, maar het ambt draagt de persoon. Maar de invulling en het beeld daarvan evolueren naar tijd en plaats en worden bepaald door aard en visie op het staatsverband.

Het lijkt mij goed daar op te wijzen voordat u zich opmaakt voor een strijd over het ambt in de kerk. Want waar u dan uiteindelijk over strijd is niet het ambt maar de kerk en het kerkverband. Het ambt is daar uitdrukking van. Implicatie daarvan is ook, dat de invulling van het

publiek ambt maar beperkte betekenis heeft voor het denken over het kerkelijk ambt. Kerk en staat zijn wezenlijk onderscheiden gemeenschappen; het gaat om tweeërlei gezag, tweeerlei macht en tweeërlei gemeenschap. Die kunnen maar beter gescheiden worden. 'Dat maakt de staat tot hel, dat de mens er een hemel van wil maken' waarschuwde Hölderlin. In alle eeuwen geldt de verleiding om door overheidsmacht geloof en godvruchtig gedrag tot gelding te brengen; het is de verzoeking in de woestijn: alle koninkrijken der aarde voor één knieval.

De staat is het kader voor de uitoefening van overheidsgezag en macht. Dat bepaalt de ambten daarin. Wat mensen heiligt als het uit geloof geschiedt, verandert als het door overheidsmacht wordt afgedwongen. De werken van barmhartigheid strekken tot Gods eer als zij uit geloof vrijwillig worden gedaan, maar niet als ze door de wet worden opgelegd. Het handelen van overheden luistert naar andere beginselen dan die van naastenliefde, deugdzaamheid en ethiek. Men beslist voor anderen, over anderen en gebruikt zo nodig geweld. Daarom is een eerste eis aan publieke ambten dat gehandeld wordt **zonder** aanzien des persoons. In kerkelijk verband is een eerste eis echter dat gehandeld wordt **met** aanzien des persoons. Daar is de liefde het grote gebod en wordt dat ook van ambtsdragers verwacht zelfs als dat indruist tegen de leer van de kerk. Ik heb dat ooit op treffend gehoord. In een debat in het bisdom Rotterdam vertelde een oudere priester over zijn ervaring aan het sterfbed van iemand waar euthanasie werd gepleegd. Uiteraard was de vraag hoe hij dat rijmde met het standpunt van de kerk. Waarop hij antwoordde dat aan een sterfbed het gebod van de liefde prevaleerde boven de leer der kerk.

Relevant door contrast

De relevantie van het publiek ambt voor het kerkelijk ambt hoeft echter niet alleen gelegen te zijn in de vergelijkbaarheid van beide, maar mogelijk veeleer in het verschil en het contrast. Studie van het recht elders is vaak vooral nuttig omdat het door de verschillen en onderscheiden oplossingen, beter inzicht verschaft in het eigen recht en de eigenaardigheden daarvan.

Maar bij alle verschillen begint het bij de overeenkomst. Het gaat om ambten; dat wil zeggen een functie die de ambtsdrager een tweede persoon geeft naast zijn natuurlijke persoon. Daarin is hij vertegenwoordiger van iets, dat meer is dan hij zelf. En ook in het kerkelijk ambt geldt dat het ambt de persoon draagt en niet andersom, hoezeer het persoonlijke een rol heeft. Daarmee beginnen echter ook gelijk de vragen over het kerkelijk ambt. Want wat is het meerdere waar de ambtsdrager voor handelt. Is het een ambt **van** de kerk waarbij de ambtsdrager voor de kerk handelt, of is hij ambtsdrager **in** de kerk, waarbij hij meer dan de kerk vertegenwoordigt, zoals in de aanduiding: '*Verbum Divini Minister*'. En als hij primair handelt voor de kerk, wat is dan die kerk; is dat de plaatselijke gemeente, het omvattende kerkverband of is hij ook vooral representant van de kerk in de wereld. Zijn die onderscheiden invullingen wederzijds uitsluitend, of cumulatief?

U ziet; spreken over het ambt is spreken over de kerk. Men moet zijn woorden dan ook met zorg kiezen. Spreken over 'crisis rond het ambt in de kerk' impliceert al gauw dat de kerk in crisis verkeerd. Is dat zo of is de kerk in verandering. Want als het om een crisis gaat, kan men maar beter vasthouden aan traditie en hechte kaders, maar als het om verandering gaat, zullen de kerkelijke ambten ook veranderen; dat ligt besloten in de aard van het ambt. Op zo'n moment blijven vasthouden aan traditionele beelden en invullingen, leidt al gauw

tot een crisis. Zie slechts de staat, waar vaak te lang wordt doorgegaan in de oude rol, terwijl de samenleving al een nieuwe invulling verwacht.

Maar de kerk is meer dan de tijdelijke verschijningsvorm. Ook als de kerk in verandering is, moet men niet het kind van de essentie weggooien met het badwater van de tijdelijkheid. En ook daar biedt de staat voorbeelden van. Men wil meer de persoon in het ambt zien, maar daardoor dreigt het vertrouwen in ambtsdragers en ambtenaren te verdampen.

Wat is kind en wat badwater?
Bij verandering staat dan ook voorop de vraag; wat is kind en wat is badwater. Die vraag doet zich binnen de PKN thans voor naar aanleiding van het rapport *Mozaïek van Kerkplekken*. Daarin wordt meer diversiteit bepleit met betrekking tot de invulling van het predikantsambt en daarmee ook grotere verscheidenheid naar opleiding. Nu ben ik geen theoloog die daar een verstandig oordeel over kan geven; ik kan als publiek ambtenaar daar alleen wat prikkelende vragen over stellen. Ik ben er dubbel bij betrokken. Enerzijds vanuit de Raad van Toezicht van de PThU die predikanten academisch opleidt en vormt. En anderzijds als iemand met de stille ambitie om ooit nog eens theologie te studeren, maar zonder de daarbij horende moed om Hebreeuws en Aramees te leren en het Grieks op te poetsen. Ik zit er dus dubbel in.

Ook als bestuurder zit ik er dubbel in. De gemeenten slinken en worden grijzer, de inkomsten dalen, het aantal aspirant-predikanten neemt af; toch moeten predikantsplaatsen gevuld worden om de gemeenten te dienen. Het is een dilemma waar ook het onderwijs mee zit; klassen zonder leraar of minder gekwalificeerde leraren voor de klas. Dat is niet helemaal eerlijk. Het is niet alleen een kwestie van kwalificatie. Er is ook het gegeven dat bij de traditionele kwalificatie de kerkgebouwen leeg lopen en de kerk verschrompelt.

In de media is de discussie al snel voorgesteld als ouderwets versus modern. En ook die voorstelling van zaken is niet eerlijk. Het gaat om wat de essentie is van het predikantsambt en de essentie van protestantisme. De reformatie was mede een reactie op een kerk waarin het niveau van de eredienst en de prediking was gezakt tot ritueel, het navertellen van wat men had gehoord en het inspelen op volksgeloof en welbevinden. Vanaf het begin hebben de kwaliteit van de prediking en de academische vorming van predikanten dan ook centraal gestaan in de reformatie. En dat is logisch. Als uitgangspunt is dat de kerk niet meer tussen mens en God staat maar ieder zelf voor Hem staat, dan zal ieder ook zo goed mogelijk moeten worden onderricht in wat de Schrift zegt. Daarmee is ook de plaats van predikant bepaalt; hij staat niet als priester tussen God en mens, maar als leraar naast mensen. De predikantstoga is een academische toga en geen priestergewaad. Het onderscheidt de predikant als ´meer geleerd´ en niet als 'dichter bij God'. Bij alle misgewaden die men tegenwoordig steeds vaker ook bij de protestanten, wordt dat vrees ik wel eens uit het oog verloren.

Daar is echter niet alles mee gezegd. Als alleen geleerdheid telt, gaat al gauw gelden wat we vroeger in de NCSV zongen: *´Op de hoge eiken kansel, staat de preekheer in zijn hemd, de gemeente is gaan slapen omdat zij het verhaal al kent; en hoe hard de man studeert, niemand wordt er ooit bekeerd; hoe saai is mijn herder´*. Gaat het bij de prediking om het vermogen de oude teksten zo goed mogelijk te doorgronden, of om de geest daarvan naar deze tijd te vertalen en mensen te begeesteren. Het zijn verschillende vaardigheden. In de 13^{e} eeuw verkeerde de kerk niet minder in crisis dan nu. Het heeft enerzijds de orde van

Franciscanen opgeleverd, die de geest van het Evangelie leefden, en anderzijds die der Dominicanen die het Woord predikten (en let wel; de laatsten vormden later de kern van de inquisitie). En dat was in een wereld waar mensen nog uit zich zelf naar de kerk kwamen. In onze tijd is dan ook de bijkomende vraag; moet de predikant de gemeente binnen de kerk onderwijzen en begeesteren, of het volk daarbuiten. Leiden wij mensen op om leiders te zijn binnen de kerk, of in een wereld die zoekend is naar zin en betekenis.

Het zijn verschillende functies die wij bij één ambt leggen en daarmee vaardigheden die wij van één persoon verwachten. Daarachter doemt dan ook de vraag op. Moet de invulling van het ambt op alle plaatsen gelijk zijn, of is het primair dienst aan de eigen gemeente binnen en buiten het kerkgebouw. Het laatste klinkt ontzettend sympathiek, maar het is een recept voor het geleidelijk naar binnen keren van de gemeenten. Het ambt wordt daarmee ook steeds meer persoonlijk en bepaald door sociale vaardigheid, waarbij gemeente en voorganger elkaar zullen versterken. Dan dreigt men te eindigen met vele lokale kerken, waar wie binnen zijn zich thuis voelen, maar wie buiten staan uitgesloten worden. De algemene kerk is dan al gauw niet meer dan een verzameling van lokale ´Lou de Palingboer'.

Het verschil is bepalend

U ziet, het wordt er niet eenvoudiger op als u juristen mee laat praten over het kerkelijk ambt. Het vraagstuk belichten vanuit een andere invalshoek, kan vruchtbaar zijn, maar de antwoorden zult u zelf moeten geven. Want houdt één ding scherp voor ogen; het heet gelijk, er zijn gemeenschappelijke kenmerken, maar het kenmerkende van het kerkelijk ambt zit hem niet in de overeenkomst met het publieke ambt, maar in het verschil.

Dat begint al bij de benoembaarheid. Iedere ´nit-wit´ kan minister, wethouder of kamerlid worden; wie mag stemmen, kan gekozen worden. Maar predikant wordt je niet zo maar; dat vereist een opleiding of bijzondere gaven. Een theoloog kan zo maar Commissaris van de Koning worden, maar een jurist niet zo maar predikant. Het publieke ambt oefent men uit zonder aanzien des persoons. Wie dat doet in het kerkelijk ambt, faalt want het gaat om de ander. In de staat gaat het om regelmaat, gelijkheid, en zekerheid; in de kerk om inspiratie, mededogen en de onverwachte stap naar iemand toe. Publieke ambten moeten gehoorzaamd worden, bij kerkelijke ambten moet men willen doen wat er gezegd wordt. De staat is er om te heersen, de kerk om te dienen. De staat begint met gehoorzaamheid te eisen en uw diensten te nemen; de kerk met geloof te voeden, gehoorzaamheid te koesteren en dienstbaar te zijn.

Zo kan ik nog wel even doorgaan, maar dat gaat af van de tijd die u heeft voor nuttiger verhalen en een verstandige discussie. Dus ik laat het hier maar bij.

Ambten zijn wezenlijk voor kerk en staat, want zij zijn uitdrukking van iets dat meer is dan de persoon en omvattender dan de directe omgeving. Maar in onze tijd waarin daar minder oog voor is, slijt de tweede, ambtelijke persoon en wil men vooral de eerste, natuurlijke daarachter zien. Dat treft ook het gezag van ambten. Ik heb het daar minder over gehad, want verlies aan gezag is een symptoom van het eerste; minder ook voor wat ons bindt. Het treft predikanten, ambtsdragers en ambtenaren gelijkelijk; politieagenten op straat, ministers in de media en de dominee op de kansel. In onze tijd hebben de technicus, de medicus en de logisticus meer gezag en ook dat is een symptoom van onze tijd.

Maar één ding moet wel gezegd worden. Protestanten die klagen over verlies aan gezag, zijn hun oorsprong vergeten. Want zij ontlenen hun naam aan het protest tegen het gezag van paus en priester. Daar valt ook moed uit te putten in de kerk. Want die kleine groep verdrukte protestanten heeft het ver gebracht. En zo zal het doorgaan in de kerk, want 'Hij laat niet varen het werk dat zijn hand begon'.

Piet Hein Donner